

FERENCZI SÁNDOR PROFESSZORI KINEVEZÉSE: HÁTTÉR ÉS KRONOLÓGIA*

Erős Ferenc

„Mi [...] se nézők, se színészek, még csak a kórus
se vagyunk, csupán puszta áldozatok.”

(Freud Eitingonnak, 1919. máj. 5.)

A magyarországi pszichoanalízis történetének egyik kiemelkedő, legendás toposza Ferenczi Sándor egyetemi tanári kinevezése 1919-ben, a Magyar Tanácsköztársaság rövid fennállása alatt. E katedra történetének részleteivel az utóbbi évtizedekben számos tanulmány foglalkozott (Dósa 1984; Harmat 1994, 81-107; Kapronczay–Kiss 1986; Kiss–Kapronczay 1986; Erős–Giam-pieri 1987; Erős et al. 1987; Erős–Kapás–Kiss 1988; Erős 2001, 62-66; Mé-száros 2008, 53-60). Közlésre kerültek a legfontosabb dokumentumok, levél-tári iratok, visszaemlékezések és levelek, köztük mindenekelőtt Freud és Ferenczi ebben az időszakban váltott személyes levelei. Az eddig feltárt tények és adatok alapján jól rekonstruálható az a folyamat, amelynek során Ferenczi és a pszichoanalízis helyet kapott – átmenetileg – a budapesti egyetemen.

A háttér és az előzmények részletesebb elemzése mindazonáltal még mindig várat magára. A kinevezés ugyanis addig példátlan módon, *rendkívüli körülmények* között történt, egy olyan forradalmi periódusban, amelynek során a hatalomra kerülő új politikai elit a magyar tudományban és felsőok-tatásban is nagy horderejű változásokat, az egyetemi és főiskolai képzési rendszereket érintő radikális tartalmi és strukturális reformokat kezdemé-nyezett. A reform-kezdeményezések és a megvalósult intézkedések – ame-lyek a konzervatív akadémiai körökben heves ellenállást váltottak ki – a ma-gyar tudományos élet és az egyetemi oktatás modernizációját, a nemzetközi élvonalhoz való felzárkóztatását célozták. Ez többek között új tudomány-területek bevonását, továbbá olyan elismert értelmiségieknek, tudósoknak a felsőoktatásba való bevonását is jelentette, akik korábban nem, vagy csak pe-riférikusan kapcsolódtak az egyetemi képzési rendszerekhez (Litván György 1968). Ilyen új terület volt a modern *lélektan* is, amelynek a felsőoktatásban

* A tanulmány az OTKA K79146 számú kutatási projektjének keretében készült. Köszönettel tartozom Kovács Annának és Borgos Annának az anyaggyűjtéshez és a kézirat előkészítéséhez nyújtott segítségükért és észrevételeikért.

való megjelenítésére már hosszabb ideje születtek javaslatok és próbálkozások. A lélektan különféle ágai közül a kísérleti pszichológia Ranschburg Pál és Révész Géza¹, a gyermektanulmányozás Nagy László², a pszichoanalízis pedig elsősorban Ferenczi Sándor nevéhez kapcsolódott.

Az 1918-19-es egyetemi folyamatokban a korábban a tudományos élet periferiáján helyet foglaló pszichoanalízis szerepe is felértékelődött. Ez elsősorban Ferenczinek és más pszichoanalitikusoknak a *Huszedik Század* köréhez, a forradalmakban vezető szerepet játszó progresszív és radikális értelmiségi elithez és diákcsoporthoz, elsősorban a Galilei kör tagjaihoz és szimpatizánsaihoz fűződő személyes kapcsolatainak volt köszönhető. A felértékelődéséhez nagymértékben hozzájárult Ferenczi szakmai és szervezési tevékenysége, így négy éves katoniorvosi tapasztalata, a háború okozta lelki traumák, „háborús neurózisok” témájának folyamatos napirenden tartása, az 1918-as budapesti nemzetközi pszichoanalitikus kongresszus sikeres megrendezésében és propagandájában játszott szerepe, valamint az egyetemi orvosképzés és az egészségügy reformjával kapcsolatos vitákban való aktív részvétele is.

Kinevezése nemzetközi tekintetben is fontos lépés volt a pszichoanalízis intézményesülésének, a pszichoanalízis mint *értelmiségi szakma* hivatalos elismerésének folyamatában. Ő volt ugyanis a világon az első olyan pszichoanalitikus, akit *pszichoanalitikusi minőségében* neveztek ki nyilvános rendes egyetemi tanárrá, s aki egy újonnan alapított, korábban sehol sem létezett *pszichoanalitikai* tanszék, illetve klinika vezetésére kapott megbízást. Ezt azért szükséges hangsúlyozni, mert voltak pszichoanalitikusok (így Freud is), akik már rendelkeztek *magántanári* képesítéssel (azaz habilitációval), ez azonban nem járt tanítási kötelezettséggel. Voltak olyanok is, akik – különböző országokban – más (főként pszichiátriai vagy neurológiai) tanszékeken, illetve klinikákon tartottak előadásokat a pszichoanalízisről – alkalmilag vagy rendszeresen. Megjegyzendő, hogy a pszichoanalízis egyetemi oktatásának bevezetésére és önálló tanszék létesítésére 1919 folyamán Németországban is komoly, a magyarországiakhoz hasonló javaslatok születtek.³

Magyarországon sem Ferenczi volt az első olyan – hivatásszerűen pszichoanalízissel foglalkozó, vagy ahhoz közel álló – személy, aki 1918 és 1919

¹ Lásd Pléh Csaba tanulmányát jelen számunkban (Pléh 2009).

² A Nagy László vezette Magyar Gyermektanulmányi Társaság már 1913-tól kezdve javaslatokat tett a tudományegyetemeken és a tanítóképző intézetekben gyermektanulmányi tanszékek felállítására, a gyermektanulmány, a kísérleti pedagógia, a gyermekfejlődéstan és kriminál-pedagógia tárgyainak oktatására (Donáth 2007, 22-23).

³ Lásd Liebermann 1919; Kaderas 2000.

folyamán az egyetemi hierarchia valamelyik szintjén kapcsolatba került a felsőoktatással. Varga Jenő, aki 1918-ban a Magyarországi Pszichoanalitikai Egyesület tagja, a Tanácsköztársaság alatt a szociális termelés népbiztosa lett, majd a Szovjetunió egyik vezető közgazdasági szakértőjeként vált ismertté,⁴ 1919 elején a *jogi kar* gazdasági politikai tanszékére kapott egyetemi tanári kinevezést. A *bölcsészkar* 1918-ban újonnan alapított lélektani tanszékének vezetésére a pszichoanalízissel szemben kritikus távolságot tartó Révész Géza kapott megbízást, közvetlenül az őszirózsás forradalom előtt.⁵ Ugyanerre a tanszékre – már a Tanácsköztársaság idején – Hermann Imrét nevezték ki tanársegédnek, aki 1919-ben lett a Magyar Pszichoanalitikai Egyesület tagja, és ugyanitt lett gyakornok két majdani analitikus: Cziner Alice (később Hermann Alice, Hermann Imre felesége), valamint Láng Júlia.⁶ Róheim Géza etnológus, ugyancsak az Egyesület tagja, szintén egyetemi kinevezésre aspirált, ez azonban a várakozások ellenére (lásd Freud–Ferenczi 2003, 228–229) nem jött létre.⁷

Az orvosi kar Moravcsik Ernő Emil által vezetett ideg- és elmekeortani klinikája mellé 1919-ben az Egyesület akkori tagjai közül Radó Sándor

⁴ Varga Jenő életútjáról lásd Tögel 2000.

⁵ Lásd Pléh 2009. A kísérleti lélektani tanszéknek a bölcsészkaron való létrehozására már 1913-ban javaslat született. Lásd Szentpétery 1935, I., 613.

⁶ Az ELTE Levéltárban található az 1919. április 26-án iktatott, a „közoktatási Népbiztostól, 83.981/919. szám. VI/1.” jelzetű két iratanyag, 1919. április 22-i keltezéssel, Kármán Tódor (h. csoportvezető) aláírásával: a 1439/1918-19 sz. leiratban „Révész Géza egyetemi tanár előterjesztésére az egyetemi lélektani tanszék mellé a 79.343/919. sz. rendelettel engedélyezett tanársegédi állásra dr. Hermann Imrét folyó évi április 15-től 1921 évi augusztus hó 31-ig terjedő időre kinevezem...”; a 1440/1918-19. sz. leiratban az előbbivel azonos felvezető szöveggel, „...gyakornoki állásokra Láng Julia végzett bölcsészethallgatót és Cziner Alice bölcsészethallgatót folyó évi április hó 15-től 1920 augusztus hó 31-ig terjedő időszakra kinevezem...” A dékáni hivatal kézzel írott szövege, mindkét iraton: „Másolatban közlendő Révész Gézával és az érdekllettel. Bp. 1919. IV. 28.” Az irat kiadása, IV/29. (A 79.343/919. sz. rendelet eredeti, kézirással javított gépiratát, amelyen Radó Sándor aláírása is szerepel, lásd: Mészáros 2008) Ugyanez az iratcsomó tartalmazza még Hermann Imre 1919. ápr. 30-án kelt „Fogadalom” dokumentumát, továbbá Hermann Imre illetményezésével kapcsolatos dokumentumot (iktatósz. 1526/1918-19, 1919. máj. 7.; rendelet sz. 88189/919.VI/1., 1919. máj. 5.).

⁷ Róheim Géza habilitációs kérelmét a bölcsészkar tanácsa 1917. június 1-én elutasította. (Lásd erről Goldziher 1984, 355; Kapusi 1992, 22.; Tóth 1999, 10.) Róheim a Tanácsköztársaság alatt a Magyar Néprajzi Társaság kilenctagú intézőbizottságának tagja volt. Ennek a bizottságnak a tagjaként vetette fel egy „Nagy Néptani Intézet” létesítésének gondolatát. (Kósa 1989, 51.) Tanácsköztársaság alatti tevékenységéről lásd részletesebben Hárs György Péter tanulmányát és annak bibliográfiáját jelen számban (Hárs 2009).